

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

ЧОРНОБРИВЕЦЬ Марина Миколаївна - аспірантка кафедри обліку підприємницької діяльності ДВНЗ «КНЕУ ім. В.Гетьмана»

УДК 657.21

В статті розглянуто трактування визначення дебіторської заборгованості та проаналізовані причини, які сприяють її виникненню на підприємстві.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, активи підприємства, боргові вимоги.

Постановка проблеми

На сучасному етапі розвитку економіки України однією із найскладніших проблем, з якою зустрічаються вітчизняні підприємства, є наявність надмірних обсягів дебіторської заборгованості. На сьогодні більшість вітчизняних підприємств перебувають на межі фінансової кризи. Основна причина виникнення кризових явищ полягає у низькому рівні менеджменту та нездатності підприємств ефективно та своєчасно управляти оборотними активами. Українські підприємства практично не мають можливості нормально функціонувати у зв'язку з наявністю дебіторської заборгованості, адже це зменшує кошти в обороті. Для ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємстві необхідно вивчити її економічну сутність, щоб застосовувати ті чи інші методи фінансового менеджменту для досягнення конкретного результату на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика дебіторської заборгованості достатньо мірою висвітлена в науковій літературі.

Дослідженню дебіторської заборгованості присвячено багато робіт зарубіжних і вітчизняних економістів: З. Боді, Р. Мертон, Д. Стоун, К. Хітчинг, І. Бернар, М. Білік, О. Бандурка, І. Бланк, Ф. Бутинець, М. Кузьмич, В. Лінник, В. Палій, В. Сопко, К. Сурніна, А. Черній та інших.

Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, питання формування єдиного підходу до дослідження сутності, причин виникнення, форм прояву і особливостей управління дебіторською заборгованістю залишаються відкритими.

Метою статті є дослідити існуючі підходи до визначення дебіторської заборгованості та запропонувати власне трактування поняття.

Виклад основного матеріалу

Реалізація управлінських функцій підприємством щодо дебіторської заборгованості зумовлює необхідність вирішення таких завдань, як дослідження економічної сутності дебіторської заборгованості та її виникнення у сучасних умовах господарювання. Публікації вчених, які займалися проблемами визначення сутності поняття дебіторської заборгованості, свідчать про складність досліджуваної категорії.

Дебіторська заборгованість є одним із різновидів активів підприємства, який може бути реалізований, переданий, обмінаний на майно, продукцію, результати виконання робіт або надання послуг. У залежності

ті від розміру дебіторської заборгованості, термінів її погашення, а також від того, яка ймовірність непогашення заборгованості, можна зробити висновок про стан оборотних коштів підприємства та тенденції його розвитку.

Дебіторську заборгованість можна розглядати в трьох аспектах: по-перше, як засіб погашення кредиторської заборгованості, по-друге, як частину продукції, проданої покупцям, але ще не оплаченої, і по-третє, як один із елементів оборотних активів, які фінансуються за рахунок власних або позикових коштів.

У сфері горизонтальних відносин з партнерами і контрагентами дебіторська заборгованість утворюється у межах виконання договірних зобов'язань, в яких дане підприємство виступає в якості особи-кредитора, що володіє майновим правом вимоги до іншої сторони зобов'язання – боржника (дебітора).

У сфері вертикальних відносин дебіторська заборгованість виникає тоді, коли в силу якихось підстав органи держави або місцевого самоврядування зобов'язані провести певні компенсаційні виплати даного підприємства.

Поняття «дебіторська заборгованість» досить часто зустрічається в економічній літературі, проте значних змін у трактуванні поняття протягом тривалого часу не відбулося.

З економічної точки зору дебіторська заборгованість розглядається як складова частина оборотних активів підприємства.

Дебіторська заборгованість – частина оборотного капіталу підприємства, компанії; сума, яку заборгували підприємству, організації, компанії інші юридичні особи і компанії, а також громадяни, що є їх боржниками за поставку товарів, виконання робіт, надання послуг тощо [4, с. 529].

Відповідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, а дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [7].

Дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [2, с. 265; 6, с. 220; 8, с. 122].

Дебіторська заборгованість включає в себе всі вимоги підприємства до інших юридичних чи фізичних осіб щодо грошей, товарів чи послуг [3, с. 377].

Дебіторська заборгованість – сума заборгованостей підприємству (організації) від юридичних або фізичних осіб (дебіторів). Виникає внаслідок господарських стосунків між ними [5, с. 176].

Дебіторська заборгованість є сумою боргових вимог, які утворилися у різних юридичних та фізичних осіб перед підприємством у процесі господарської діяльності [9, с. 261].

Дебіторська заборгованість – сума боргів на користь підприємства від юридичних або фізичних осіб у результаті господарських взаємовідносин [11, с. 308].

У більшості праць закордонних вчених тлумачення дебіторської заборгованості (accounts receivable – дебіторська заборгованість, обсяг продажу або дебітори) має такі варіанти перекладу: рахунки до отримання, рахунки дебіторів, дебітор за розрахунками. Як зазначають, Стоун Д., Хітчинг К. дебіторська заборгованість має назву «рахунки до отримання», а дебітори – це особи, які винні гроші за товари і послуги, вже одержані, але не оплачені ними [10].

Професори Гарвардського університету Боді З. і Мертон Р.К. визначають дебіторську заборгованість як рахунки до отримання, зазначаючи, що це та сума, яку покупці продукції повинні виплатити підприємству [1].

Деякі українські вчені розглядають дебіторську заборгованість як кошти, вилучені у підприємства або які на певний термін знаходяться в інших осіб. На нашу думку, такий підхід є некоректним, оскільки кошти, вилучені у підприємства, не завжди перетворюються у дебіторську заборгованість.

На думку вчених юристів, більш правильно для характеристики дебіторської заборгованості використовувати термін «майнові вимоги», тобто включені до складу майна підприємства його майнові вимоги до інших осіб, що є його боржниками в право-

відносинах, які виникають за різних обставин.

Проведений нами аналіз визначень сутності поняття «дебіторська заборгованість» у спеціальній економічній літературі свідчить про відсутність єдиного його визначення різними авторами, які описано в таблиці 1.

а також здійснювало розрахунки з іншими підприємствами або фізичними особами.

На нашу думку, визначення поняття дебіторської заборгованості окремими авторами є неповним, оскільки одна і та ж проблема вивчається ними під різним кутом: через представлення дебіторської заборгованості

Таблиця 1.

Підходи науковців до визначення сутності дебіторської заборгованості

№ п/п	Автор	Визначення поняття	Примітка
1	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», Ф.Ф.Бутинець, С.М.Гольцов, Лишиленко О.В., О.М.Петрук, Пушкар М.С., Б.Юрловський	сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату	не розкриває економічної сутності поняття
2	Л.Е. Алексєєва, О.М.Бандурка, С.Л.Береза, І.А.Бланк, Е.П.Козлова, М.Я.Коробов, С.М.Мочерний, Орлов П.І., Петрова К.Я., А.М.Черній	сума боргів на користь підприємства	дебітор походить від слова дебет = борг
3	І.Бернар, А.Б.Борисов, Глушков Н.Е.	грошова сума взята на певний строк на певних умовах і підлягає поверненню	розглядаються з точки зору терміну їхнього виконання
4	М.В.Кужельний, В.Г.Лінник	права на повернення боргу	не визначені права і обов'язки дебіторів
5	В.Ф.Палій, В.В.Палій	вкладення в обігові кошти	не вказано наявність фактору часу
6	М.Д.Білик, Є.О.Іванов, К.С.Сурніна	майно, що неоплачене контрагентами або готівка, що вилучена з кругообігу оборотних засобів	недоцільно виділяти готівку, оскільки вона є частиною майна
7	О.А.Боровик, Г.Г.Кірейцев, Л.О.Лігоненко, Сопко В., Велен Глен А., Шорт Деніал Г.	вимоги щодо оплати, тобто боргові вимоги	боргова вимога розглядається з точки зору терміну її виконання

Наведені визначення свідчать, що різні автори по-різному трактують визначення дебіторської заборгованості, але при цьому не змінюється її суть. Дебіторська заборгованість здебільшого визначається як сума боргу підприємству від інших дебіторів, яка утворюється у процесі господарської діяльності. Тобто для виникнення дебіторської заборгованості необхідно, щоб підприємство здійснювало господарську діяльність,

лише у формі грошових коштів; характеризують борг як грошову суму, що взята в позику; поняття заборгованості розглядається лише з боку кредитора, а наявність іншої сторони, яка має свої зобов'язання упущена; визначають дебіторську заборгованість як вкладення грошових коштів в оборотні активи або як кошти у розрахунках, що не розкриває повністю сутності поняття; не вказано наявність фактору часу, який в ре-

зультаті впливатиме на класифікацію дебіторської заборгованості.

Таким чином, однозначного визначення дебіторської заборгованості в дослідженнях вчених не існує, визначимо основні підходи до трактування цього поняття:

- як сума фінансових зобов'язань чи грошового боргу, що підлягають погашенню;
- як вкладення грошових коштів в оборотні активи або як кошти у розрахунках;
- як сума боргів юридичних та фізичних осіб підприємству;
- права на повернення боргу, боргові вимоги;
- як сума заборгованості дебіторів на певну дату.

На нашу думку, більшість наведених визначень є частковими, потребують доповнення, не розкривають сутності дебіторської заборгованості або розглядають її тільки з певної точки зору. Більш зрозумілим було б наступне визначення дебіторської заборгованості: дебіторська заборгованість – це зобов'язання боржника з передачі майна, виконання робіт, надання послуг, сплаті грошових коштів на визначену дату. Наведене визначення відображає реальний стан дебіторської заборгованості, враховує основний критерій класифікації – строк погашення.

Здебільшого причиною зростання дебіторської заборгованості є відсутність коштів на розрахункових рахунках підприємств в основному через неплатежі за поставлену ними готову продукцію, виконані роботи та надані послуги.

До основних причин виникнення дебіторської заборгованості на підприємстві можна віднести:

- 1) невідповідність обсягу грошової маси, що знаходиться в обігу, вартісному обсягу продукції, що випускається, надаваних послуг і платежів у бюджетній сфері;
- 2) низьку платіжну дисципліну покупців і загальний економічний стан галузей, до яких вони відносяться;
- 3) брак коштів у клієнта або зниження рівня його платоспроможності.
- 4) порушення розрахунково-платіжної дисципліни контрагентами;

5) зниження інвестиційних накопичень та інших залишків грошових коштів у підприємства;

6) значне випередження процентних банківських ставок у порівнянні з темпами інфляції (у кілька разів) і практична недоступність отримання кредитів, особливо довгострокових, для більшості підприємств;

7) відволікання платіжних засобів для закупівлі валюти і подальше знецінювання гривні;

8) нерозвиненість практики факторингу;

9) недосконала політика стягнення дебіторської заборгованості;

10) недосконалість якості аналізу дебіторської заборгованості і послідовності у використанні його результатів.

З метою запобігання втрат і визнання підприємства неспроможним, кожен господарюючий суб'єкт повинен прагнути до якнайбільшого скорочення дебіторської заборгованості.

Висновки

Таким чином, підсумовуючи дослідження праць вчених з даної проблеми, пропонуємо розглядати дебіторську заборгованість як важливий показник фінансового стану підприємства, що вказує на суму заборгованості на користь підприємства на певний термін за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також як суму авансу для постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове документально підтверджене право вимоги оплати боргу.

Ефективне управління дебіторською заборгованістю має великий вплив на ліквідність, а, отже, і на зміцнення фінансового становища підприємства в цілому. Тому саме ефективне управління дебіторською заборгованістю відноситься до необхідних умов успішної діяльності, оскільки воно створює передумови для швидкого зростання бізнесу і збільшення фінансових можливостей підприємства.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто трактування визначення дебіторської заборгованості й проаналізовано причини, які сприяють її виникненню на підприємстві.

SUMMARY

The article deals with the interpretation of the definition of accounts receivable and analyzes the causes that contribute to its occurrence in the enterprise.

Література

1. Боді З. Фінанси: навч. посібник /З.Боді, Р.Мертон. – М.: Вільямс, 2000. – 592 с.
2. Бухгалтерський фінансовий облік [Текст]: підручник / ред. проф. Ф.Ф.Бутинця. 5-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2003. – 726 с.
3. Велш Глен А., Шорт Деніел Г. Основи фінансового обліку /Пер. з англ. О.Мілін, О.Ткач – К.: Основи, 1999. – 943 с.
4. Економічна енциклопедія: Утрьох томах. Т.1 / Редкол.: ... С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000. – 864с.
5. Загородній А., Сліпушко О., Вознюк Г., Словженко Т. Словник банківських термінів. Банківська справа: термінологічний словник. – К.: Вид-во «Аконії», 2000. – 608 с.
6. Лишиленко, О.В. Бухгалтерський фінансовий облік [Текст]: навч. посіб. – Київ: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2003. – 524 с.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]: затв. МФУ від 25.10.99 № 725/4018. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
8. Пушкар М.С. Фінансовий облік: Підручник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 628 с.
9. Сопко В. Бухгалтерський облік: навч. посібник. – 3-те вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.
10. Стоун Д. Бухгалтерський облік та фінансовий аналіз /Стоун Д., Хітчинг К. – М.: Сирин, 1998. – 302 с.
11. Фінансова діяльність підприємства: підручник /Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 2002. – 384 с.